

УДК 657.922; 347.777; 34.03

Гудима А. А., Єрѡмкін Є. А.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

Сучасний період розвитку економіки визначається суттєвим зростанням ролі науки і техніки та інтелектуальної діяльності основним джерелом яких є творча праця. Сьогодні у всьому світі інтелектуальна власність стає могутнім важелем економічного розвитку суспільства. З інтелектуальних ресурсів формується інтелектуальний капітал.

Економіко-правові аспекти інтелектуальної власності досліджували: І. О. Бланк, І. М. Бойчик, М. Ф. Бойко, О. Б. Бутнік-Сіверський, М. В. Вачевський, І. І. Дахно, В. С. Дроб'язко, В. Г. Зінов, Б. Ф. Кекух, О. А. Підпригора, О. Д. Святоцький та ін. Проте, визнаючи значний доробок цих учених, слід зазначити, що сучасні умови господарювання ставлять нові завдання до вирішення проблем обліку нематеріальних активів.

Саме інтелектуальний капітал дедалі більше перетворюється на провідний чинник економічного зростання, радикальних економічних зрушень, стає головним важелем у визначенні ринкової вартості та формуванні високого рівня конкурентоспроможності [1].

Можливість одержання значного доходу від володіння новими технологіями та виключне право на об'єкт промислової власності є особливим видом конкурентних переваг в умовах ринкових відносин.

Тому сьогодні набули актуальності питання підвищення ефективності керування в сфері інтелектуальної власності й прискорення інноваційних процесів на підприємствах машинобудівної галузі [2, 3].

Метою роботи є виявлення проблем оцінки об'єктів промислової власності як складової нематеріальних активів підприємств, а також розгляд проблем патентування новітніх технологій та стимулювання патентної активності підприємств машинобудівної галузі.

У 2010 р. до Держдепартаменту надійшло понад 46 тис. заявок на об'єкти промислової власності, з них майже 16 тис. — на винаходи і корисні моделі, більше 1,6 тис. — на промислові зразки і понад як 28,5 тис. — на знаки для товарів і послуг [4, 5].

У звітному році активність національних заявників зросла на 5% порівняно з попереднім, активність іноземних заявників у поданні заявок на винаходи за процедурою РСТ — на 17%.

Частка заявок від іноземних заявників становила 51,9% від загальної їх кількості (проти 49,5% — у 2009 р.). До Держдепартаменту як відомства-одержувача надійшло 97 заявок від національних заявників для патентування винаходів за процедурою РСТ в іноземних державах, що на 35% перевищило показник минулого року. Динаміка надходження заявок на видачу патентів на винаходи наведена в табл. 1 та на рис. 1.

Таблиця 1

Надходження заявок на винаходи

Показник	Кількість поданих заявок				
	2006	2007	2008	2009	2010
Надійшло заявок:	5930	6163	5661	4815	5311
За національною процедурою	3788	3766	3113	2681	2811
За процедурою РСТ	2142	2397	2548	2134	2500

Найактивнішими серед іноземних заявників були заявники зі США (834 заявки), Німеччини (459 заявок), Швейцарії (231 заявка), Франції (154 заявки), Японії (135 заявок), Російської Федерації (112), Сполученого Королівства (101 заявка), Нідерландів (83 заявки), Швеції (67 заявок), Італії (66), Данії (60) та Бельгії (57 заявок).

У 2010 р. видано 3874 патенти на винаходи, зокрема на ім'я іноземних заявників – 1840 патентів.

Найбільше патентів видано на ім'я заявників зі США – 371 (20,2 %), Німеччини – 360 (19,6 %), Швейцарії – 155 (8,4 %), Франції – 140 (7,6 %), Японії – 85 (4,6 %), Нідерландів – 76 (4,1 %), Сполученого Королівства – 69 (3,8 %), Російської Федерації та Італії – по 64 патенти (3,5 %).

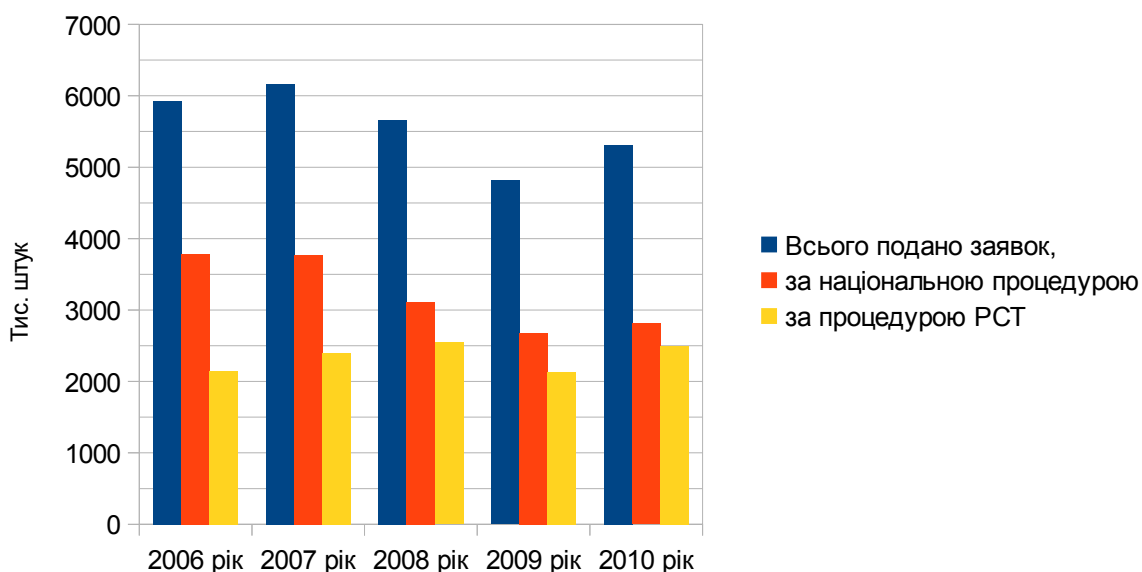

Рис. 1. Динаміка надходження заявок на видачу патентів на винаходи

Діяльність українських підприємств машинобудівної галузі безпосередньо пов'язані з розвитком та охороною інтелектуальної власності однак вони подають значно менше патентних заявок, ніж багатонаціональні компанії.

Важливо відзначити, що майже усі види нематеріальних активів, крім хіба що прав на користування земельними ділянками і природними ресурсами й орендними правами, є різновидами об'єктів інтелектуальної власності.

На підприємстві процес прийняття рішень про включення до складу нематеріальних активів об'єктів інтелектуальної власності звичайно починають з метою мінімізації оподаткування. Рішення питання включення виключних прав у число нематеріальних активів залежить від проведеної оцінки вартості об'єкта. При цьому як облікову одиницю вказують охоронний документ як еквівалент прав, що впливають з наявності цього документа.

Бухгалтерський облік інтелектуальної власності і її вартісна оцінка – це два різних питання. На більшості підприємств час, затрачений працівниками на розробку якогось виробу та отримання на нього патенту розглядається як витрати, а не як інвестиції в активи.

Тому з позиції бухгалтерії вартість отриманих результатів НДДКР буде дорівнювати нулю, тоді як праця, затрачена на створення фізичного виробничого об'єкта – буде частиною капітальних інвестицій. Тобто, бухгалтерський підхід базується на тому, що вартість затраченої праці визнається витратами звітного періоду та відповідно списується з бухгалтерських рахунків.

Процес визначення дійсної цінності об'єкта інтелектуальної власності надзвичайно складний і зумовлюється цілим рядом факторів. Оцінюються насамперед права на даний об'єкт з точки зору, по-перше, територіального, по-друге часового (строкового) характеру, по-третє, існуючих реалій.

Кожен вид інтелектуальної продукції нематеріального характеру має власний зміст і форму, що дуже ускладнює ідентифікацію предмету оцінки.

Особливість останньої полягає у тому, що:

- не буває однакових об'єктів та однакових умов їх реалізації,
- оцінка є суто цільовою,
- не може бути одного універсального методу.

Оцінка є обґрунтованою думкою незалежної сторони щодо ринкової вартості об'єкта інтелектуальної власності. Ця вартість залежить від обсягу прав, що передаються; можливості несанкціонованого використання об'єкта; рівня його готовності до комерційного використання та ін.

Для оцінки вартості об'єкта інтелектуальної власності міжнародна практика користується трьома підходами – затратним, порівняльним та дохідним [6]. Кожний з них має свої методи та методологію. Ці підходи дають різні значення вартості об'єкту оцінки. Тому при узгодженні результатів оцінки застосовується порівняльний аналіз використаних підходів та методів і, таким чином, більш обґрунтовано встановлюється вартість об'єкта оцінки.

Дохідний підхід ґрунтується на припущенні, що типовий інвестор, який купує об'єкт нематеріального характеру, обов'язково розраховує на майбутній дохід. Тобто вартість об'єкта оцінки визначається як його здатність приносити дохід у майбутньому. Методами дохідного підходу є пряма капіталізація доходу, дисконтування грошових потоків, метод роялті, звільнення від роялті та надлишкового прибутку.

Витратний підхід базується на врахуванні принципів корисності та заміщення, а також на вивченні можливостей інвестора купити той чи інший об'єкт. Цей метод дає об'єктивні результати, коли є можливість точно оцінити величини витрат на створення аналогічного об'єкта ІВ та його зносу за обов'язкової умови відносної рівноваги попиту і пропозиції на ринку. Найчастіше для розрахунку поточної вартості ІВ застосовуються метод заміщення, метод прямого відтворення, метод фактичних витрат та метод приведених витрат.

Порівняльний підхід до оцінки вартості ІВ передбачає використання методу порівняння продажів. Суть цього методу полягає у прямому порівнянні оцінюваного об'єкту з іншими, аналогічними за якістю, призначенням і корисністю, що були продані в порівняний час на аналогічному ринку. Основними умовами застосування цього методу є: наявність інформації про факти продажів ІВ подібного призначення і корисності (об'єктів-аналогів), уміння оцінити вплив відмінних особливостей таких об'єктів, а також доступність та достовірність інформації про ціни та умови угод за об'єктами-аналогами. Зазначені методи в значній мірі стосуються оцінки об'єктів, які можна за певних умов ідентифікувати. Проте виникає потреба оцінки не ідентифікованих об'єктів, таких як складові гудвілу.

До методів розрахунку вартості нематеріальних факторів вартості можна виділити такі:

– метод надлишкових прибутків, який використовується при передпродажній оцінці гудвілу. Він базується на порівнянні рентабельності чистих активів підприємства з середньою рентабельністю чистих активів на фінансовому ринку або по галузі.

– оцінка нематеріальних факторів за допомогою показника ділової активності. Для цього до показника середньорічного обсягу продажів застосовується коефіцієнт, який визначається емпіричним шляхом, виходячи з аналізу угод купівлі-продажів за однорідними підприємствами;

– залишковий метод, за яким оцінюється вартість придбаного гудвілу за міжнародними та національними стандартами обліку, тобто гудвіл дорівнює різниці вартості придбання

і справедливої вартості придбаних чистих активів. За цим методом можливо оцінити вартість інтелектуального капіталу, як різницю між поточною ринковою капіталізацією та справедливою вартістю матеріальних і ідентифікованих нематеріальних активів;

– розрахунок коефіцієнта Д. Тобіна. Цей показник відображає співвідношення ринкової вартості компанії та відновлювальної вартості її активів. Високе значення цього показника передбачає, що крім активів, відображених у балансі, компанія володіє іншими невідчутними ресурсами, які дають можливість отримувати високі прибутки.

Існує ряд факторів, які змушують вітчизняні підприємства обмежувати патентування нових технологій. До них відносяться, зокрема:

- низький рівень інформованості про процедуру патентування;
- непередбачені витрати при можливих судових суперечках.
- висока вартість оформлення патенту та підтримки його дійсності;

Патентна активність «Новокраматорського машинобудівного заводу» (м. Краматорськ) наведена в табл. 2 та ілюстрація на рис. 2.

Таблиця 2

Кількість отриманих патентів на винаходи на ПАТ «НКМЗ»

Показник	Кількість поданих заявок		
	2008	2009	2010
Кількість отриманих патентів	82	98	78
Кількість недійсних патентів	21	17	2

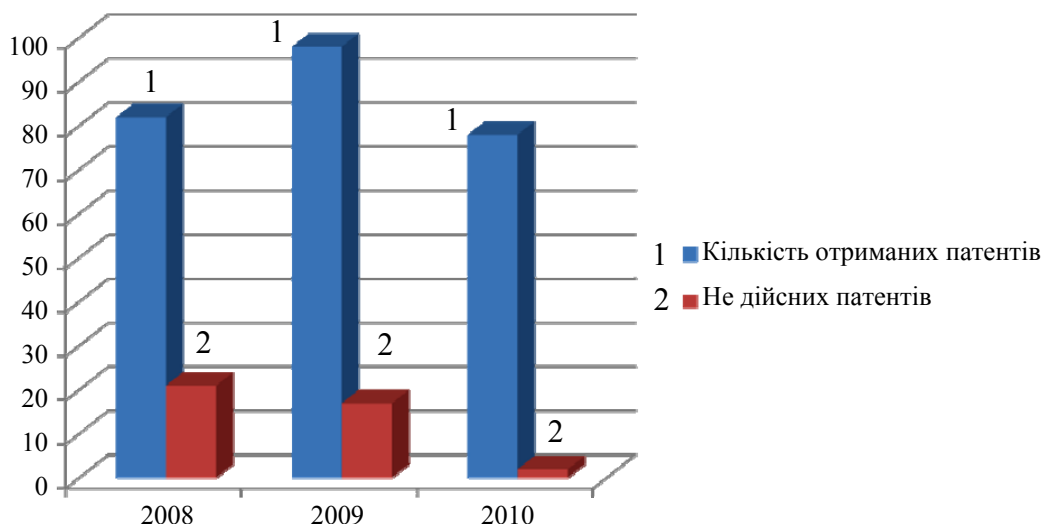

Рис. 2. Кількість отриманих патентів на винаходи на ПАТ «НКМЗ»

У порівняльній табл. 3 наведено деякі результати інтелектуальної та економічної діяльності виробничих підприємств регіону. У табл. 3 представлені п'ять заводів машинобудівної галузі. Це «Новокраматорський машинобудівний завод» (м. Краматорськ), «Енергомашспецсталь» (м. Краматорськ), «Азовмаш» (м. Маріуполь), «Краматорський завод важкого верстатобудування», «Старокраматорський машинобудівний завод» (м. Краматорськ). Також наведено кількість патентів, патентовласниками яких є самі підприємства, кількість патентів, дійсних на період 1998 – 2010 років [7].

Аналіз табл. 3 показує, що найбільший прибуток отримує те підприємство, яке має найбільший показник з кількості власних патентів. Ці залежності ілюструються гістограмою 3.

Підприємство, яке має патенти і підтримує їх дію певний час (ПАТ «НКМЗ») має значно більший валовий дохід відносно кількості працюючих, ніж маріупольський Азовмаш, загальна кількість патентів якого достатньо висока.

Високий валовий дохід заводу «Енергомашспецсталь» обумовлюється тим, що підприємство залучає до співробітництва зарубіжних інвесторів та партнерів, кошти яких дають можливість користуватися вже існуючими технологіями та обладнанням.

Аналіз табл. 3 не досить об'єктивно відображає залежність показників діяльності підприємств від їх патентної активності, внаслідок вузьконаправленого вибору даних, але характер такої залежності визначається досить об'єктивно тому що підприємства, які використовувалися для аналізу, подібні по об'ємам та характеру виробництва.

Таблиця 3

Результати інтелектуальної та економічної діяльності машинобудівних підприємств за період 1998–2010 рр.

Підприємство	Приблизна чисельність працюючих, тис.	Загальна кількість патентів, патентовласником яких є підприємство, шт	Кількість діючих патентів, шт	Кількість діючих патентів у співвідношенні до кількості працюючих (шт/тис. людей)	Валовий дохід підприємства, млн грн	Кількісний показник відношення валового доходу до кількості працюючих на підприємстві (млн грн / тис. людей)	Наявність відділу інтелектуальної власності на підприємстві
НКМЗ	10	364	306	30,6	461,3	46,1	+
ЕМСС	7	50	2	0,3	240,8	35,4	+
Азовмаш	9	238	3	0,3	63,4	7,04	+
КЗВВ	6	3	1	0,2	49,98	8,3	+
СКМЗ	5	29	–	0	34,6	6,9	+

Таким чином на прикладі проаналізованих підприємств машинобудівної галузі очевидна залежність прибутку підприємств від рівня його патентної діяльності. Для вдосконалення процесу патентування пропонується створювати в країні спеціальні національні організації, які доповнять мережа існуючих структур в області ІВ, не замінюючи основних функцій патентних повірених і патентних відомств.

Діяльність таких організацій необхідно будувати на основі принципів поваги механізмів вільного ринку, зниження фінансових витрат при подачі заявок і забезпечення юридичної підтримки виданих патентів.

Патентні технологічні комітети – центральні органи пропонуваних організацій – повинні визначати функціональні й робочі стандарти, у тому числі критерії акредитації патентних повірених, механізми забезпечення якості подаваних заявок і гарантії юридичної підтримки патентів після видачі.

Для одержання об'єктивних консультацій, порад незалежних експертів й ефективного спілкування необхідний баланс різних інтересів цих організацій і сторін, що притягуються до

їх діяльність. Найбільш зацікавленими учасниками планованої діяльності є держава, університети, приватні патентні повірені й патентні повірені, що представляють різні галузі промисловості.

Уряд повинне бути представлений органами, які забезпечать правильне й збалансоване функціонування організацій. Університети забезпечать незалежний академічний підхід до проблем.

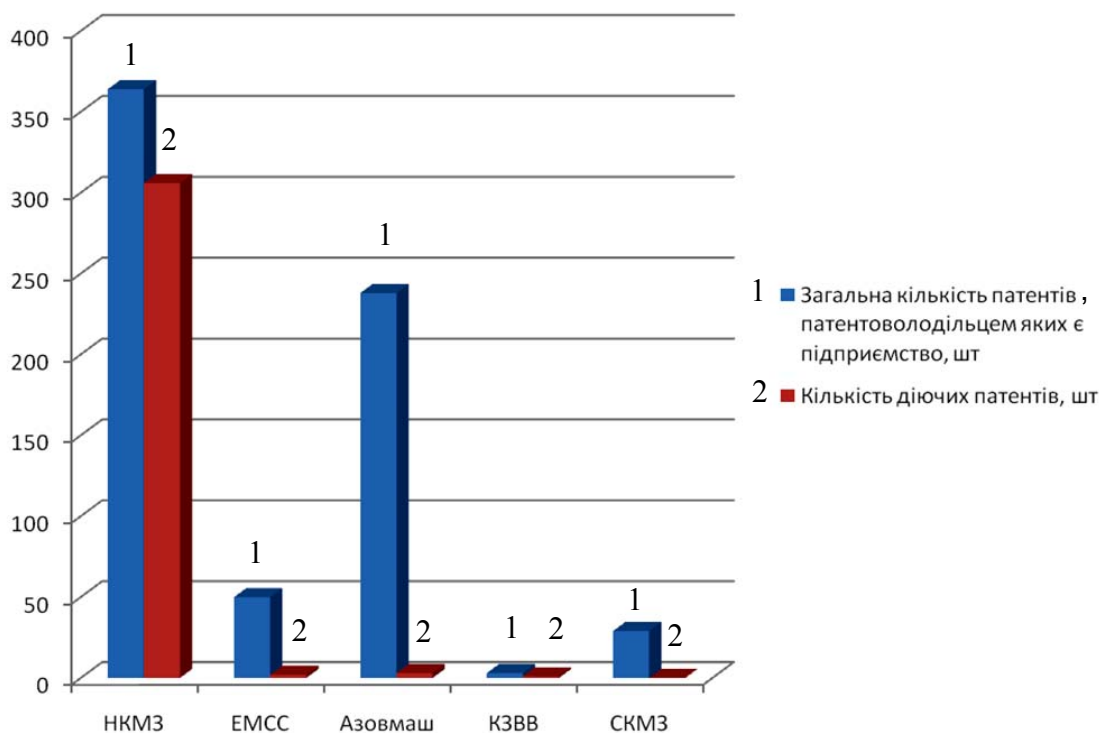

Рис. 3. Гістограма показників кількості патентів

Завдання національних організацій – взаємодіяти з підприємствами таким чином, щоб компенсувати в них недолік засобів, необхідних для довгострокових вкладень в ІВ. Організації повинні бути некомерційними, фінансово незалежними та базуватися на принципах самозабезпечення. Початковий етап їхньої діяльності повинен фінансуватися державою.

Організації зобов'язані компенсувати підприємствам малого й середнього бізнесу витрати по оплаті роботи патентного повіреного, процедурам подачі заявки й підтримки патенту в дії на умовах повернення вкладених коштів після видачі патенту, у період його реалізації.

Така фінансова підтримка дозволить підприємствам не випробовувати тягар великих фінансових вкладень у короткий період часу, а розподілити витрати більш рівномірно. У той же час національні організації зможуть бути фінансово незалежними в наслідок кругообігу коштів.

Національні організації й підприємства погоджують фінансовий план, куди включається вартість всіх етапів співробітництва. Для зменшення ризику відхилення заявки й гарантування видачі якісного патенту акредитований патентний повірений повинен провести попереднє вивчення тематики винаходу і його відповідностей критеріям патентоспроможності.

Патентний технічний комітет фіксує вартість цієї роботи у вигляді мит, розмір яких повинен відповідати фінансовим можливостям підприємства й у той же час забезпечувати подачу якісних заявок [8].

Для стимулювання цілеспрямованого патентування національні організації мають вимагати від підприємств подання бізнес-плану, супроводжуваного результатами попереднього

дослідження заявок. Така міра є основою для впевненості в майбутнім поверненні витрат, вкладених у патентування, і дозволяє оцінити можливості додаткового фінансування для створення венчурного капіталу.

Коли патент отриманий, підприємство часто зіштовхується із проблемою його порушення. Нездатність використати патентні права в ході тривалих трансграничних судових процесів є великою погрозою для бізнесу підприємства, тому національні організації повинні взяти на себе переговори з великими страховими компаніями, які здійснять страхові виплати у випадку ініціювання судових процесів.

ВИСНОВКИ

Актуальність стимулювання патентної активності підтверджена проведеним аналізом залежності між показниками інтелектуальної та економічної діяльності ряду підприємств машинобудівної галузі. На основі аналізу очевидна залежність прибутку підприємств від рівня його патентної діяльності.

Перешкодою до визнання, попри існування ймовірності одержання економічних вигод, певних нематеріальних факторів, зокрема об'єктів інтелектуальної власності, активами є неможливість достовірного визначення їх вартості.

Крім цього, оцінка та постановка на баланс об'єктів інтелектуальної власності дасть змогу:

- зменшити базу оподаткування з податку на прибуток через механізм амортизації;
- збільшити ринкову вартість підприємства;
- забезпечити облік усіх активів підприємства та оптимізувати їх співвідношення;
- визначити вартість підприємства у разі купівлі – продажу та ін.

Для надання допомоги підприємствам, які самі не в змозі здійснити процес патентування, пропонується створити в Україні спеціальні національні організації, які доповнять мережі існуючих структур в області ІВ, не замінюючи основних функцій патентних повірених і патентних відомств. Діяльність таких організацій необхідно будувати на основі принципів поваги механізмів вільного ринку, зниження фінансових витрат при подачі заявок і забезпечення юридичної підтримки виданих патентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бразилий Н. Н. Учет нематериальных активов (на примере предприятий пищевой промышленности): автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.09 – Бухгалтерский учет, анализ и аудит (по видам экономической деятельности) / Н. Н. Бразилий. – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетмана». – Киев, 2007.

2. Интеллектуальная собственность. Использование. Внедрение. Передача / Под ред. Ю. Н. Киклевич, С. Н. Цесаренко // Информационно-методический сборник по защите и внедрению интеллектуальной собственности (рус. и укр.). – Донецкое региональное отделение Академии технологических наук Украины. – Донецк : МЧП «ВИК». – 2007. – 190 с.

3. Єрьомкін Є. А. Виявлення проблем патентної активності підприємств на прикладі підприємств машинобудівної галузі регіону / Є. А. Єрьомкін, Т. С. Макаришева, А. А. Гудима // Інтелектуальна власність в інноваційній діяльності: Матеріали Першої міжвузівської науково-практичної конференції / Університет економіки та права «КРОК», журнал «Інтелектуальна власність». – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2011. – С. 36–43.

4. Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України. Плани та звіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdip.gov.ua/ua/year_reports.html.

5. Головна сторінка. Державне підприємство «Український інститут промислової власності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrpatent.org.ua>.

6. Удовиченко С. Особливості ліцензування прав на об'єкти інтелектуальної власності / С. Удовиченко, В. Трусевич // Економіка України. – 2007. – № 5. – С. 64.

7. Регион: donbass.ua – новости Донбасса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://region.dn.ua/news>.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2011 р.